

**Mirhaydar Feysi'nin "Galiyabanu" Dramında
Tatar Gelenek ve Görenekleri**
*Tatar Traditions and Customs in Mirhaydar
Feysi's Drama of "Galiyabanu"*

Doç. Dr. Alsu KAMALIEVA*

Özet

Farklı konu ve türlerde verdiği önemli eserler ile Tatar edebiyat dünyasının önemli isimleri arasında yer alan Mirhaydar Feysi'nin "Galiyabanu" dramı günümüze kadar canlılığını koruyabilen müstesna eserlerdendir. "Galiyabanu", aynı zamanda "müzikal tiyatro" tarzındaki ilk Tatar edebiyat eseridir. Eser, bu yönüyle çağdaş Tatar tiyatrosunun doğmasına da öncülük etmiş ve modern anlamdaki "ilk millî eser" olarak kabul görmüştür. Çok iyi bir halk kültürü araştırmacısı ve gözlemcisi olan Feysi, "Galiyabanu" dramında, bir zengin tarafından para ve güç kullanılarak sahip olunmaya çalışılan bir Tatar kızını ve o kızın sevdiği gencin dramını anlatır. Eserde en çok dikkat çeken husus, Mirhaydar Feysi'nin olayları anlatırken, Tatar gelenek ve göreneklerine geniş şekilde yer vermesidir. Tatar köy yaşamının geçmişten getirdiği birçok gelenek ve görenek "Galiyabanu" dramında olay örgüsü içerisine yedirilerek anlatılmaktadır. Günümüz halk bilimi araştırmaları, bu eserin gördüğü ilgi sebebiyle Tatar gelenek ve göreneklerinin yeniden canlanmasında ve gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli katkılar sağladığı görüşündedir. Bu çalışmada, "Galiyabanu" dramında yer alan Tatar gelenek ve göreneklerinin bir incelemesi yapılarak ön plana çıkan ilginç örneklerle yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Tatar edebiyatı, Mirhaydar Feysi, Galiyabanu, gelenek ve görenek.

Abstract

Being one of the important names of Tatar literature and writing unique works in different topics and literary genres, Mirhaydar Feysi's drama of "Galiyabanu" is one of the primary pieces of literature that protects its liability until today. "Galiyabanu" is the first Tatar literature work as a musical theatre. In this respect, the work served as a pioneer for the birth of contemporary Tatar

* Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Kuzey-Batı Anabilim Dalı, akamalieva@bartin.edu.tr, akema@mail.ru.

theatre and it was accepted as the first national work in modern sense. Feysi is a good folk culture researcher and observer and in his work he narrates a Tatar girl who is desired by a rich man and wants to be gained forcefully by him and a boy whom she loves. The most important point in the work is that the author mentions Tatar traditions and customs in detail. Most traditions and customs brought by the Tatar village life from the past are narrated within a plot in the work. The folklor researchers have the view that this work contributes to the revitalization of Tatar traditions and customs and transfer of them to the next generations. In this work, we conduct research on Tatar traditions and customs in Galiyabanu drama and give interesting examples from the work.

Keywords: Tatar literature, Mirhaydar Feysi, Galiyabanu, tradition and custom.

Mirhaydar Feysi, yazdığı eserler ile Tatar edebiyatının klasikleri arasında önemli bir yer edinmiştir. Onun “Galiyabanu” adlı piyesi Tatar halk kültürünün gelenek ve göreneklerini yansıtmaları açısından zengin bir içeriğe sahiptir. Yazar bu piyesinde geleneksel Tatar yaşamının yüzyıllar öncesine dayanan folklorik unsurlarını modern bir yorumla eserine yerleştirmiş ve bu kültür mirasının yeniden canlı birer unsura dönüşmesi konusunda önemli katkılar sağlamıştır. Bu makalemizde “Galiyabanu” piyesinde en çok dikkat çeken Tatar gelenek ve göreneklerini ortaya koyup çözümlenmeye çalışacağız.

Eser incelemelerinde artık klasikleşen bir yöntem olan, yazarın içerisinde doğduğu sosyal ve siyasal ortam ile yaşadığı dönem ve yerin özelliklerini hatırlamak adına Mirhaydar Feysi’nin hayat hikâyesini “Galiyabanu” dramı merkezli olarak kısaca hatırlayalım¹:

Tatar klasik dramının ünlü ismi Mirhaydar Feysi (Mirhaydar Mustafa oğlu Feyzullin) 1 Kasım 1891 yılında Orenburg vilayetinin Orsk bölgesi Kükşil köyünde doğar. Babası Mustafa, Kükşil köyünde, Orenburg zenginleri Hüseyinovların kâhyası olarak çalışır. Mustafa’nın tüm çocukları doğa ile iç içe oldukça rahat bir yaşam sürer. Mirhaydar, sekiz-on yaşlarında Abistay²’den okuma-yazmayı öğrenir. Evde ablaları ve ağabeyleri de Mirhaydar’a yardımcı olurlar. 1902-1904 senelerinde ise Orsk medresesinde, daha sonra ise Orenburg’taki “Hüseyiniye” medresesinde okur. Edebiyat alanındaki ilk

¹ “Giriş” bölümünü yazarken (yazarın hayat hikâyesi ve eserleriyle hakkında genel bilgiler) Әдипләребез. Төзүчелере: Рәис Даутов, Равил Рахмани. Казан: Татарстан китап нәшрияты, 2009. 2 том, Ибраһимов Г. «Галиябану» хақында берничә сүз // Г.Ибраһимов. Әсәрләр. 5 том. Казан: Татарстан китап нәшрияты, 1978. Фәйзи, М. Пьесалар. Төзүчесе Т.Ш. Гыйләжәв. Казан: Татарстан китап нәшрияты, 2017 eserlerinden yararlanıldı.

² Abistay: İmamın karısı, genelde abistaylardan kız çocukları ve ara sıra küçük erkek çocukları ders alır.

denemelerini de medresede okurken kaleme almaya başlar. Şiirler, beyitler ve "Tatar Düğünü" isimli ilk piyesini yazar. Mirhaydar Feysi, bu senelerde "Çükiç" (Çekiç) dergisinde ve Kazan'daki "El-İslah" gazetesinde medresedeki durumları ve kuralları eleştiren birkaç makale de yayımlar.

Mirhaydar, "Hüseyniye"yi tamamlayamaz. Kalbindeki rahatsızlık yüzünden okulu bırakmaya mecbur kalır. Ama yine de okumayı bırakmaz, kendini geliştirmeye devam eder ve Orsk Tatar gençlerinin sosyal hayatına katkıda bulunmak amacıyla arkadaşlarıyla birlikte amatör tiyatro kulübünü kurar ve sahnelemek amacıyla Rusçadan bazı eserleri aktarır. 1910 senesinden itibaren gazete-dergilerde onun aşk dolu romantik içerikli ve doğayı öven şiirleri basılmaya başlar. 1912'de bu şiirlerden oluşan "Minem Şigirlerim" (Benim Şiirlerim) ve 1913'te "Yeş Künil" (Genç Gönül) isimli iki kitabı basılır.

1912-1916 senelerinde Mirhaydar Feysi önce Orsk şehrinde kasiyer, sonra o bölgedeki köylerde kütüphaneci olarak çalışır. Boş zamanlarında ise sanatla ilgilenir ve devamlı okur. O, köy halkının hayatını yakından öğrenir; Sabantoyu, türlü bayramlar ve düğün gelenekleri ile ilgilenir, halk bilimiyle ilgili çalışmalar yapar. Mirhaydar Feysi, bu dönemde "Kızganiç" (Zavallı) (1913), "Tekdirnin Şayarı" (Takdirin Şakası) (1913), "Avıl Beyremi" (Köy Bayramı) (1914) gibi eserlerini kaleme alır. Onların temelinde, burjuva toplumunda yer alan eşitsizliğin insanların hayatında dramatik olaylara neden olması gibi düşünce yatmaktadır (Zaripova Çetin 2018: 619). Bu eserler o dönemde de halk tarafından sevilerek okunur, sahneye konan eserleri ise izleyicinin dikkatini çeker.

1916 yılında Mirhaydar Feysi sadece kendi eserleri arasında değil, Tatar dramında da mükemmel ve halkın ruhuna hitap eden eserlerden bir tanesi olan bu makalemizde konu edilen "Galiyabanu" (İlk adı - Saadetbanu) dramını yazar. Eser ilk defa 19 Mart 1917 senesinde Orenburg'taki profesyonel tiyatro grubu "Nur" tarafından sahnelenir. Eser ilk sahnelenişinin hemen ardından büyük üne kavuşur.

"Galiyabanu" eserinin dram edebiyatına getirdiği en önemli yenilik, ilk defa türkölü - müzikli bir eserin sahneye konmasıdır. Bu eser sayesinde Mirhaydar Feysi bugüne kadar Tatar edebiyatında olmayan "müzikal dram" türünün kurucusu da olur. Ekim Devrimi'nden³ sonra "Galiyabanu" örnek alınarak Tatar sahnesinde çok sayıda müzikaller sahneye konmuştur ve Tatar Operası böylece ortaya çıkmıştır.

³ Rusya'da o tarihlerde Gregoryen takvimi kullanıldığından, devrimin adı "Ekim Devrimi" olarak adlandırılır. Günümüzde kullanılan Julien takvime göre ise devrim, 7 Kasım 1917'de gerçekleşir.

Ekim Devrimi'ni Mirhaydar Feyzi sevinerek karşılar ve sağlığı kötü olmasına rağmen, tüm gücüyle “yeni hayat” için emek verir, yönetmenlik yapar, “Kızıl Ural” adlı gazetede çalışır, 1923 senesinde ise Kazan’da Merkez Şark kütüphanesinde çocuklar bölümünde müdürlük yapar, sonra Kazan’dan Başkurdistan’a döner.

Bu senelerde yazar, “yeni hayat” kurma hayalleri ile eserler yazmayı devam ettirir. Bu dönemde “Ural Suyu Boyunda” (1918), “Asılyar” (1920), “Ak Kalfak” (1922), “Adaşkan Künil” (Yolunu Şaşırın Gönül) (1923) gibi romantik içerikli sahne eserleri kaleme alır. Ekim devriminden sonra köydeki değişimleri gösteren “Kızıl Yıldız” (1923) isimli dramı ise önemli eserleri arasında yer almaktadır. Aynı dönemde çok sayıda hikâye ve şiir de kaleme alır. O, yaşadığı kısa dönemde 16 piyes, birkaç hikâye, iki yüz kadar şiir yazar; Rusçadan da yedi tane sahne eseri çevirir. Ayrıca halk bilimi üzerine çalışmalar yapar. Tatar Edebiyatında derin iz bırakan yazar, 9 Temmuz 1928 senesinde Başkurdistan’ın Baymak ilçesinde hayatını kaybeder.

“Galiyabanu” dramı 1916 yılında, Bolşevik devriminden bir yıl önce kaleme alınmıştır. Eser gerek içerik gerek oyun tekniği gerekse taşıdığı sanatsal özellikleri ile Tatar toplumunda büyük beğeni kazanmış olup yazılmasından bu yana yüz yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen halen Tatar Tiyatrolarında sahnelenmeye ve ilgi ile izlenmeye devam etmektedir. Esere adını veren “Galiyabanu” türküsü de halen Tatar ağızlarında söylenmeye devam etmektedir. “Galiyabanu” dramı ilk kez 1917 yılında “Şirket” isimli tiyatro grubu tarafından Orenburg şehrinde yönetmen Veli Murtazin İmanskii tarafından sahneye konmuştur. Çok beğenilmesi ve ses getirmesi üzerine oyun, aynı grup tarafından bu kez ünlü yönetmen, Tatar Tiyatrosunun kurucusu Gabdulla Kariev tarafından Kazan’da sahnelenmeye başlanır.

“Galiyabanu” dramı birbirlerini sevip de kavuşamayan iki gencin hikâyesini konu alır. Köyün genç ve hamarat kızı Galiyabanu ile Halil isimli delikanlı küçük yaştan beri birbirlerine aşk duyguları beslemektedirler. Ancak köyün “kötü kalpli” zengini İsmail, Galiyabanu’yu kendisinin hak ettiğini düşünmektedir. Sık sık kızın yolunu keser ve dikkatini çekmeye çalışır. Kız bu durumdan duyduğu rahatsızlığı sevgilisi Halil’e anlatır ve bir an önce kendisini ailesinden istemesini söyler. Eğer ailesi vermezse Halil’e kendisiyle kaçabileceğini dile getirir.

Bu arada kızın ailesi Halil’den habersiz, İsmail’in gösterdiği yakınlıktan yola çıkarak kızlarının onu sevdiğini düşünmektedir. Anne Galime ile baba Bedri Bey, bir gün kızlarının odasında “işlenmiş mendil” bulurlar. Bu mendilin İsmail için hazırlandığını düşünerek kızlarının da İsmail’i sevdiğine iyice kanaat getirirler. Çünkü Tatar geleneklerine göre bir kızın bir mendil işleyerek bir erkeğe

vermesi, onu sevdiğini ve onunla evlenmeye niyetli olduğunu göstermektedir. Anne ve baba bir taraftan düğün hazırlığına başlamıştır.

Aile bu düşünceler içerisinde iken Halil'in gönderdiği aracı/dünür çıkagelir ve kızı ister. Ailesi dünürün İsmail'den geldiğini zannederek kızı vermeye hazır olduklarını söyler. Halil de Galiyabanu da çok mutludur. İkisinin arasındaki aşkı bilen köyün gençleri de bu duruma çok sevinirler. "*Galiyabanu benim olacak*" diye ortalıkta hava atan İsmail'in de havası sönecektir.

Hiçbir şeyden habersiz olan kızın ailesi düğün hazırlıklarına devam etmektedir. Bu arada Galiyabanu'nun Halil'e verileceğini öğrenen İsmail deliye döner. Kızı ve Halil'i rahatsız etmeye başlar. O, "*Eğer benim adım İsmail ise ben de bu kızı alacağım*" deyip yemin etmiştir.

Bir süre sonra gerçek anlaşılır. Ailesi Galiyabanu'yu İsmail ile evlenmesi için zorlamaya başlar. Düğün hazırlıkları yapılırken, Galiyabanu'nun hareketlerinden şüphelenen İsmail onu takibe başlar ve Halil'le kaçmaya çalışırken onları yakalar ve Halil'i vurarak öldürür. İsmail'i yakalarlar, o ise yaptıklarından dolayı çok pişmandır. Galiyabanu ise perişan halde sürekli ağlamaktadır. Ölen sevgilisi Halil için söylediği türküyü onun hatırasına söylemeye başlar. "Galiyabanu" türküsü bu olayın ardından ortaya çıkar.

Eserde çokça kullanılan türkü ve müzik, Halil ve Galiyabanu'nun karşılıklı atışmaları, finalde Tatar hayatına has olmayan ancak romantizm anlayışına denk geldiği gibi, Halil'in cansız vücudu üstünde Galiyabanu'nun türkü söylemesi, "Galiyabanu" dramındaki romantizmin izleridir. Dramatik aşk örneğinde yaşam ve ölüm öğretisi ele alınır (Yarullina Yıldırım 57).

1. Eserde Öne Çıkan Tatar Gelenek ve Göreneklere

Gelenek ve görenekler, bir toplumun sessiz anlaşma unsurlarıdır. Toplumlar, yüzyılların birikimiyle oluşturdukları bir takım tavır, davranış ve duruşları ile anlatmak istediklerini anlatır, söyleyemediklerini ifade ederler. Kederlerini, sevinçlerini, aşklarını, üzüntülerini beklenti ve taleplerini kendi genlerindeki hissiyatın birikimiyle oluşturdukları gelenek ve göreneklere döker, yaşam tarzları, ekonomik ve coğrafi şartlarının da etkisiyle oluşan bu güçlü ifade biçimi ile davranmaktan mutlu olurlar. Eğlence kültürünün bile gelenek ve göreneklere uygun bir biçimi her toplumda mutlaka vardır. Geleneklerin toplumsal normların önemli ve güçlü bir kısmını ihtiva ettiğini belirten Sedat Veyis Örnek (126) kelimenin kökeninin "gelmek" fiilinden türediğini belirtir. Ona göre gelenek "bir toplumda kuşaktan kuşağa geçen kültür kalıntıları = (mirasları), alışkanlıklar, bilgiler, beceriler, davranışlar vb. (Örnek, 126)"nin bütününden oluşmaktadır. Görenek ise en sade tanımıyla eskiden beri yapılagelmiş davranış biçimleridir. Göreneğin yaptırım gücü geleneğe göre

daha zayıftır. Görenekler günlük yaşamdaki ilişkileri düzenleyen bir yapıdadır. Geleneği icat edilmiş olarak gören Eric Hobsbawm'a göre gelenek "alenen ya da zımnen kabul görmüş kurullarca yönlendirilen ve bir ritüel ya da sembolik bir özellik sergileyen, geçmişle doğal bir süreklilik anıştırır şekilde tekrarlara dayanarak belli değerler ve davranış normlarını aşlamaya çalışan bir pratikler kümesi" olarak görmektedir (Hobsbawm ve Ranger 2).

Mirhaydar Feyzi'nin "Galiyabanu" dramı, geçmişi yüzyıllar öncesine kadar uzanan Tatar toplumuna ait gelenek ve göreneklerin teatral bir kompozisyon içerisinde sunulduğu ilk modern çalışma olması bakımından ayrı bir önem arz eder. Nitekim bu eserin kazandığı popülarite sayesinde unutulmaya yüz tutmuş birçok Tatar gelenek ve göreneği tekrar canlılık kazanmıştır. Eser bu gelenek ve göreneklerin gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli bir köprü görevi üstlenmiştir. "Galiyabanu" dramının akışı içerisinde birçok Tatar gelenek ve göreneğine atıflar bulunmaktadır.

1.1. Şarkı - Türkü Söyleme Geleneği

"Halk türküleri ortaya çıktığı toplumun hem köklerine ait hem de zamanının sosyal ve kültürel değerlerinden izler taşır. Aynı zamanda türküler sosyo-kültürel öğeleri birincil ya da ikincil kültür ortamlarıyla kuşaktan kuşağa zamanın çok ötesine geleceğe taşır" (Gümüş 167). Tatar köylerinde, köyün delikanlıları akşamları bir araya gelerek şarkı/türkü söylerler. Bu türküler ilk bakışta öylesine ağızdan dökülen nidalar gibi görünse de her birisinin kendine özgü bir anlamı vardır. Kimi genç söylediği türkü ile onun halinden anlamayan kızın babasından dert yanar, kimisi de beğendiği kıza sesini duyurmaya çalışır. Bu türküler genellikle Tatar toplumunda "garmun" olarak adlandırılan akordeon eşliğinde söylenir:

*"Bahçedeki güller almış,
Gülde bülbüller varmış
Kaşı kara, endamı güzel,
Galiyabanu, bir tanem
Kime nasip yârdır? (Feyzi 318).*

Köyün en güzel kızı olan Galiyabanu'nun ilk başta kendisi için söylediği bu türkü bir süre sonra köyün delikanlıları arasında yayılır. Köyün delikanlıları türküye Galiyabanu'nun adını da ekleyerek biraz da seslerini ona duyurabilmek, ona olan ilgilerini hissettirebilmek için köyün sokaklarında bu türküyü söylerler.

Galiyabanu, işlediği mendili bir kenara bırakıp, perdeyi biraz kaldırarak, pencere kenarından bakmaktadır. Onu gören delikanlılar şarkılarına devam ederler:

*"Pencereden bakıyorsun,
Bakıp kimi tanıyorsun?
Bakıp gözünü yorma,
Galiyabanu, güzelim,
Yanına çağırsana!"* (Feysi 319).

Babasının tepkisinden korkan Galiyabanu pencereden uzaklaşır ama kendisi mutludur: *"Yollarınıza melekler gül döksün!"* der (Feysi 319).

Dramda başka bir sahnede çoban çocuk, kuray⁴ çalar. Halil türkü söyler:

*"Beyaz saten gömleğimi
Bir çıkartıyorum, bir giyiyorum.
Yârim yadlarla ortak
Yanıyorum, kavruluyorum"* (Feysi 387-388).

Galiyabanu ile Halil, kız çeşmeden dönerken yol boyunca konuşur. Kız, İsmail'in işi bozacağından, anne babasının kendisini İsmail'e verebileceğinden endişe eder. Bu endişelerini anlatınca böyle durumda razı olmuş gibi davranıp sonra Halil ile kaçmayı planlar. Kızgın İsmail ise Galiyabanu için sokakta alay ederek şarkı söyler:

*"Yazın güzel günlerinde
Asil kuşlar ötüyor
Beceriksiz bir kız
Herkesi kucaklattırıyor"* (Feysi 390).
*"Sarı atım sazlıkta
Pirinç boyunduruğu boynunda,
Almasam da üzülüyorum
Çok uyudum koynunda."* (Feysi 391).

Bu arada şu hususu vurgulamakta yarar vardır. "Galiyabanu" dramı, müzikal bir oyun olarak kaleme alınmış ve sahnelenmiştir. Bu durum Tatar şarkı ve türkülerinden çok sayıda örneğin eserde yer almasına ayrı bir sebep olarak görülebilir. Girift dramatik durumlar ve çatışmalar üzerine kurulan ve psikolojik derinlik ile işlenen "Galiyabanu" dramı kendisinden sonraki Tatar dram sanatına temel olur (Galiullin 2007: 704).

Ayrıca, eser müzikal olduğu için mi bu kadar çok şarkı türkü yer alır, yoksa Tatar geleneğinde şarkı türkü söylemenin ayrı bir yeri olduğu için mi eser

⁴ Flütün bir türü.

müzikal olarak kaleme alınmıştır, bu konu ayrı bir araştırma ve inceleme konusudur.

1.2. Gençler Arasında Oynanan Oyunlar

Tatar köylerinde “Su boyu”nda⁵ gençler akşam oturup karşılıklı şarkı – türküler söylerler, oyunlar oynarlar. Kızlar bir tarafta oturur, erkekler karşısına otururlar.

“Kızlar:

*Sobaları doldurup odun yaktım,
Alevlenerek yansın dursun.
Tembelle evlenmeyeceğiz
Bıyıklarıyla oynasın, yatsın.*

Erkekler:

*Su boyunda dallar var,
Yaprağında ballar var,
Yâr sevmeyen toy kızları
Sevdirmesini bilen var” (Feyzi 362-363).*

Delikanlılar, kızlar karşılıklı atıştıktan sonra oynamaya başlarlar. Oynarken de tekerlemeler söylerler:

*“Kızlar yere dokunmuyorlar,
Yüreğime dokunuyorlar.
Oynayıp yeri sallıyorlar,
Yüreğimi yakıyorlar” (Feyzi 366).*

*“Oyna, kızım Epipe,
Sen oynamasan, ben oynarım,
Böyle güzel su akarken,
En azından oynayalım” (Feyzi 365).*

Gençler karşılıklı oynuyorlar, şarkı – türkü, tekerleme söylerler. Anneler – babalar akşamüstü “oyun”a gitmelerine genelde bir şey demezler. Ancak burada dikkat çeken bir durum vardır; erkekler ve kızlar baş başa pek kalmazlar.

⁵ Su boyunda: Yar kenarında, yeşil alanda.

1.3. El İŖi – İŖleme

Tatar köylerinde genç kızlar "el işi işleme" yaparlar. Birçok günlük kullanım eşyası kızlar tarafından el işi ile işlenerek daha estetik, daha duygulu, daha sevimli hale getirilir. Bu el işi işleme konusunda en önemli ayrıntı "mendil işleme"dir. Eğer bir genç kız mendil işlemeye başlamışsa, gönlüne giren birisi var demektir. Aile bu mendili dikkatle takip eder ve kızın kimi sevdiğini bu mendilden yola çıkarak öğrenmeye çalışır. Nitekim "Galiyabanu" piyesinde kızın aslında Halil'e vermek için işlediği mendil aile tarafından yanlış yorumlanır ve onun köyün zengin çocuğu İsmail'le evlenmek isteği gibi bir yorum çıkarılır: *Bedri: (...İşlenmiş mendil bulup seviniyor). Başlamış, başlamış⁶, Allah'ıma bin şükür, belki de onadır. Yeni işleyip bitirmiş.* (FeYZi 325).

1.4. Gelin Sandığı

Türk boylarının ve topluluklarının birçoğunda olduğu gibi Tatarlar arasında da "gelin sandığı" hazırlama geleneği vardır. Ergenlik dönemine girmelerinden itibaren her kız için bir sandık oluşturulur ve zaman içerisinde bu sandığın içerisi çeşitli kullanım eşyaları ile doldurulur. Sandığın içerisindeki her şey el emeği ve göz nuru ile tane tane hazırlanır.

Nitekim eserde, Galiyabanu'nun bir ilgisi olup olmadığını öğrenmeye çalışan ailesi, onun odasında mendil aramaya başlar ve aradıklarını onun sandığının dibinde bulur. Kız işlediği mendili ailesi görmesin diye kendi sandığının altına saklamıştır: *"Bedri: Müjdem iŖerim! Müjdem iŖerim! Başlamış. İsmail'e hediye vermek için işlemiş! Galime: Hay, yaramaz! Gerçekten mi? Nereden buldun? Bedri: ... Bu sandığın altında idi"* (FeYZi 326).

Yine Galiyabanu'nun annesi ile babası kızları evde yokken sandığın içeriğini açtıklarında onun yazdığı bir mektubu da ele geçirirler.

1.5. Mektuplaşma

Genç âşıkların sevdikleriyle mektuplaşmaları, dönemin birçok toplumunda olduğu gibi Tatarlar arasında da rastlanan yaygın bir gelenektir. Bu mektuplar daha çok erkekten kıza gider. Delikanlılar kızların yüzlerine söylemekten utandıkları duygularını kâğıda dökerek sevdiklerine ulaştırmayı dener.

Eserde, Galime ile Bedri kızlarının sandığında bir mektup bulurlar: *"Bedri: Bu ne? Mektup ki (açıyor). Delikanlılardan gelen mektup"* (FeYZi 327).

Akşam gözü görmeyen Bedri ile okuma-yazması olmayan Galime birlikte mektubu okumaya çalışırlar. Zengin adamın damatları olmasını isteyen anne baba, bu mektubun İsmail'den geldiği kanaatine varırlar. Allah'tan ikisine de aşk isterler.

⁶ Bedri kızı Galiyabanu ile İsmail arasında aşk başladığına inanıyor.

Aslında kızları Galiyabanu İsmail'in mektup yazmasına kızmaktadır. Mektubu yırtarak, "*Mektupları ile, selamları ile, şarkıları ile tamamen bıktırdı*" der (Feyzi 335).

1.6. Gençlerin ıslık Çalarak Sevdiklerini Pencereye Çağırması

Tatar köylerinde anne baba uyuyunca genelde delikanlılar sevdikleri kızın evinin yanına, daha doğrusu kızın penceresinin önüne gelip ıslık çalarlar. Kızlar da bu sesi duyunca kimseyi uyandırmadan dışarıya, kapının önüne çıkarlar. Galiyabanu'nun sevdiği delikanlı Halil evin yanına gelip ıslık çalar. Galime ile Bedri odalarında dinlerler: "*Bedri: "Hanım, birileri ıslık çalıyor!"*" (Feyzi 334).

İkisi de İsmail'in geldiğini düşünerek mutlu olurlar. Kız ise ne yapacağını şaşırır: "*Çıksam mı çıkmasam mı?"*" (Feyzi 336).

Tekrar ıslık sesi duyulur. Galiyabanu anne-babasından çekinerek çıkmaz. Yazar, kıza da erkeğe de karşılıklı şarkı söyler.

"Halil:

*Belimdeki al kuşağım
Durmuyor yerinde
Kendisi çağırıyor,
Kendisi kaçıyor,
Galiyabanu, güzelim,
Çıkmıyor ıslığıma"* (Feyzi 336).

"Galiyabanu:

*Koşarak gittim su kenarına
Suda kuşlar yüzer diye,
Çıkmadığımı düşünme,
Canım-ciğerim, bir tanem,
Korkuyorum kişiler görür diye"* (Feyzi 337).

"Halil:

*Pencereyi açarak
Kime gömlek kestir sen?
Karakaşım, kırlangıcım,
Kime yâr olursun sen?
Pencere dibim - sert baldır,
Yemek istersen kırarak al.
Galiyabanu, güzelim,
Pencerenden çekip al"* (Feyzi 338).

Halil, kızın penceresinden içeri girer. Genelde insanlar görür diye korktukları için, delikanlılar birkaç dakikalığına olsa bile sevdiği kıza görmek için pencereden eve girerler. Ama kızlar, anne baba korkusu ile onları hemen gönderirler.

Bu piyeste iki sevgili, birine besledikleri duyguları türkülerle dile getirirler.

"Halil:

Çitlerden çıkarken

Tomruklara takıldım,

Dakikası - ay,

Saati - sene,

Seni çok çok özledim" (Fezzi 339).

"Canım, şalini atsana

Dizlerime yatsana

Seviyor musun?

Sevmiyor musun?

Kıvrımadan söylesene" (Fezzi 339).

"Galiyabanu:

Ayaklarındaki çizmelerinin

Bulgar'danmış tabanı

Seni sevmeyeceğim de

Kimi seveceğim,

Yiğitlerin sultanı!" (Fezzi 339).

Gençler kendi aralarında söz keserler.

"Halil:

Söz mü?

Yedi Yıldız varken

Çoban yıldız çıkar mı

Sevdiği için canını vermekten

Delikanlı korkar mı?"

"Galiyabanu:

Söz!

Yiğit der, kız olsun,

Kızlar da der, 'benim' olsun

*'Aldım-verdim'⁷ şu olsun
Sözümüz de bu olsun!' (Feysi 341).*

Kız, Halil'e yâri olmaya söz vererek işlenmiş mendilini hediye eder.

Bu arada kızın annesi ve babası *"zengin damadımız olacak!"* diye çok sevinirler. Kendi aralarında insanlara nasıl hava atacaklarını düşünürler: *"Fatih'lerin ağzı kapanır!"* (Feysi 325, 346). Kızları da *"altın – gümüş içinde olur, onlar da rahat eder..."* (Feysi 345).

1.7. Geleneksel Anne ve Baba Motifi

Mirhaydar Feysi, "Galiyabanu" eserinde Tatar toplumunun geleneksel anne/ baba motifini çok ustalıkla ve geleneksel karakter özelliklerini yerli yerinde kullanarak tasvir eder. Eserde, ebeveynler çok otoriter görünmelerine rağmen içten içe kızlarını düşünmekte ve onun mutlu olmasını istemektedir. Bir başka örnekte ise köy gençlerinin kızlarına gösterdiği ilgiye kızıyor gibi görünseler de aslında bu durum hoşlarına gitmektedir.

Eserde, kızın annesi Galime ile babası Bedri, kızları için söylenen şarkılardan bir taraftan rahatsız gibi görünseler de aslında memnun olmaktadır. Galime'nin uyarısına karşın Bedri kızları hakkında *"Yeni olgunlaşmış elma gibi", "Kaşı keman, yüzü güneş"* diye söylenen türküler için sevinmeleri gerektiğini belirtir ve *"Bir de 'ağzların kocaman, dişlerin de tarak gibi' diye söyleseler, ne yapardık",* der. Kızlarının köyün en güzel kızı olduğu için de çok mutlular, zira *"Köyün delikanlıları da Bedri'ye yarışa yarışa selam veriyorlarmış!"* (Feysi 322-323).

Tatar Türklerinde, başka toplumlarda olduğu gibi kızını isteyen birisinden bir babanın ve annenin istediği ölçütler de olur. Bu ölçütlerin başında, her şeyden önce kızı isteyen adamın iyi ve varlıklı bir aileden olması gelir (Zaripova Çetin, 2016: 29). Kızlarının belki de rahat etmeleri kaygısıyla Galime ile Bedri kızlarını beğenenin ve şarkı söyleyenin köyün zengin delikanlısı İsmail olmasını isterler. Galiyabanu'nun anne ve babası *"çok zengin"* olan ve *"Dünyayı elinde tutan"* İsmail'in damatları olabileceğini düşünerek çok sevinir.

1.8. Eserdeki Tatar Düğün Gelenekleri

"Galiyabanu" dramında Tatar düğün gelenek ve göreneklerine ilişkin birçok motifi bir arada bulmak mümkündür.

⁷ "Aldım-verdim" – kendi aralarında söz kesmek.

1.8.1. Aracı Kadınlar

Tatar geleneksel yaşamında kız tarafı ile erkek tarafı arasında bir evlilik niyeti ortaya çıktığı zaman devreye "aracı kadınlar" girer. Bu kadınlar genellikle köyün ailelerini iyi tanıyan, evlerin dışı kadar içinde ne olup bittiğini de bilebilen ve en önemlisi ağzı laf yapan, ikna kabiliyeti yüksek kadınlardır. Kız veya erkek tarafı bir evlilik niyeti taşıyorsa önce bu kadınları devreye sokarak karşı tarafın böyle bir talebe nasıl cevap vereceğini öğrenmeye çalışır.

Dramda doğal olarak bu geleneğe de yer verilmiştir.

İsmail'in kızın etrafında dolaştığını öğrenen Halil, kızı istemeye hemen yavçı/aracı⁸ göndereceğini söyler. Kız da anne – babası vermezse, Halil'e kaçacağına söz verir: "*Halil: İstersen, yarın hemen aracı göndereceğim. Galiyabanu: İyilikle vermeseler, ben sana kaçacağım*" (Feysi 341).

Bedri şehre alış verişe hazırlanırken kızı istemeye aracı Bediga teyze gelir. Bediga'nın "*aracı olduğu tüm kızlar çok rahat yaşıyorlarmış*" ve kadın da işin ehliyimiş (Feysi 359).

Bir tarafta Galiyabanu'yu isteyen İsmail olduğunu düşünen anne – baba, öbür tarafta kendisinin Halil'e verildiğini düşünen Galiyabanu mutluluktan uçarlar.

1.8.2. Düğünde Kaz Pişirme Geleneği

Sonbaharda Tatar köylerinde "kaz imeceleri" başlar. Evden eve gidip kaz temizlemeler, kaz temizlerken şarkılar söyleme, çeşmeye kazları yıkamaya gitme; giderken delikanlıların kızlarla görüşmeye, birbirlerini beğenmeye çalışması eskiden beri gelen geleneklerdendir. Nikâhlarda, düğünlerde mutlaka kaz pişirilir.

Tatar düğünlerinde sofraya mutlaka kaz getirilir. Damat da gelin evinde ağırlandığında mutlaka kaz pişirilir. Düğün telaşına giren anne ve baba bu konu üzerinde titizlikle durur: "*Galime: Düğün deyince, bizim sadece altı tane kazımız var. Daha birkaç tane satın alsak mı? Düğüne de, damadı ağırlarken de gerekecek ki. Bedri: Alırız, alırız*" (Feysi 332).

1.8.3. Düğüne Hazırlık, Damat Ağırlamak

Tatar toplumunda düğün hazırlıkları kendine has gelenek ve göreneklere olan uzun ve detaylı ritüeller ile gerçekleşir. Bu uzun, yorucu ama aynı zamanda keyifli olan süreç, "Galiyabanu" dramında detayları ile teatral bir üslup içerisinde göz önüne çıkarılır.

⁸ Yavçı/Aracı: Dünür.

Kızlarını köyün zengin çocuğu İsmail ile evlendirme kararına varan Galime ile Bedri, düğün için hazırlıklara başlar. Bedri geleneksel şalvar tarzı pantolon değil de “insan gibi” modern pantolon diktirmek istiyor: “*Yarın hemen şehre gitmem gerekir. Sultanlara yakışır pantolon diktirmem gerekir. Şalvarla olmaz. Aileye girecek adam zengin olunca senin de ayak uydurman gerekir*” (Feysi 333).

Galime de kendine güzel bir elbise, oğluna da damatla ilgilenirken zorda kalmamak için iyi bir yelek istiyor.

Görüldüğü gibi damat ziyareti öncesi herkes en iyi şekilde giyinmek için bir arayış içerisinde ve bunun için de masraftan kaçmazlar.

1.8.4. Damat Hamamı

Tatarlarda misafir ağırlarken en önemli olan geleneklerden bir tanesi de hamam hazırlamaktır. Yeni evli çiftler de düğünden sonraki gün mutlaka evin avlusunda olan hamama giderler. Buna “*Damat Hamamı*” denir. Anne babalar da zorda kalmamak için ellerinden geldiği kadar önceden hamamı tamir etmeye, boyamaya - sıvamaya ya da imkânları olanlar yeni hamam yapmaya çalışırlar.

Bedri de kızının zengin İsmail ile evleneceğini düşünerek tomruklardan yeni hamam yapmaya karar verir: “*Hamamın da yapımını hızlı bir şekilde tamamlamak lazım*” (Feysi 333).

1.8.5. Düğün Öncesi Hediyeler

Tatar toplumunda kız isteme ile başlayıp düğüne kadar olan süreçte kız ve erkek tarafı arasında çeşitli hediyeler gerçekleşir. Erkek tarafı, söz kesmeye geldiğinde istenilen paranın yanında bazen de kıza aldıkları hediye sunarmış. Kız tarafı ise kızın çeyizinden bazı eşyaları hediye edermiş (Zaripova Çetin, 2009: 89). Bunlar arasında, damada ve geline verilen hediyeler ile kızın anne ve babası ile damadın anne ve babasına verilen çeşitli hediyeler vardır: “*Galime: Dünüre de pahalı bir şey almamız gerekir*” (Feysi 347).

1.8.6. Mehir

Tatarlarda en önemli düğün geleneklerinden biri de “mehir”dir. Aslında mehir, evlilik öncesi erkek tarafının gelin adayı için olası bir durumda peşin olarak ya da daha sonra ödemeyi taahhüt ettiği yani kızın geleceğini güvence altına aldığı paradır. Ancak “mehir” Tatar toplumunda, kız tarafının kız vermeyi kabul etmesine karşılık olarak kızın ailesine ödenmesi gereken bir para olarak yerleşmiştir. Yani bir anlamda “başlık parası”na benzemektedir. “Galiyabanu” dramında bu gelenek ironik bir şekilde anlatılır:

Galime ile Bedri düğün ve mehir için İsmail'den ne kadar para isteyeceklerini tartışıyor: *"Bedri: Yarın sabahtan Bediga teyze gelir. Biz bu konuda hiçbir şey konuşmadık. Düğün için kadar, mehir için ne kadar isteyeceğiz?"* (Feyzi 392).

Bedri ile Galime, alacak paralarının hayallerini kurmaktadır. O arada İsmail gelir, onlara bağırp çağırır. Bedri ile Galime o anda yanıldıklarını anlar. İsmail de kendi derdinde: *"Burada benim adım ayaklar altında çiğneniyor. Ben, kendi adımları çokluk çocuğun ağzına sakız etmemek için, her yola girmeye hazırım"* (Feyzi 402).

Düğün ve mehir hariç daha bin gümüş para alacağını duyan Bedri: *"Bu iş bitti, kız senin" der* (Feyzi 403).

Mehir kesinleştikten sonra kız tarafı mehiri kutlamak için erkek tarafına uygun bir hediye verir: *"Galime: Mehiri kutlayıp ne versem acaba? İki tane bütün gümüş param var"* (Feyzi 346).

Sonuç

Tatar Türk toplumu geçmişü yüzyıllar öncesine dayanan zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Her birisi yoğun yaşanmışlıkların, keder ve sevinçlerin, hüznü ve mutlulukların; zorlu coğrafi şartlar altında yoksulluk ve yoksunlukla mücadelelerin imbiğinden süzülerek gelen gelenek ve göreneklere sahiptir. Bu gelenek ve görenekler Tatar toplumu üzerinde farklı dönemlerdeki değişik siyasal baskılara direndiği gibi modernite ile gelen yaşam tarzı dayatmalarına dahi direnebilmiş ve günümüze kadar evirilerek de olsa varlığını sürdürme gelmiştir.

Tatar fikir ve edebiyat dünyasının önemli isimlerinden olan Mirhaydar Feyzi, bir Tatar köyünde geçen acıklı bir aşk hikâyesini anlattığı "Galiyabanu" isimli müzikal dramında, Tatar gelenek ve göreneklerini ayrıntılarıyla ortaya koymuştur. Bir tarafta köyün zengin delikanlısı İsmail'in maddi gücü ve imkânlarını kullanarak elde etmeye çalıştığı genç kız, diğer tarafta kızın sevdiği fakir ama iyi yürekli delikanlı Halil; bir diğer tarafta da kızlarını zengin aileye vermeye çalışan kızın ailesinin bir yanlış anlamaya dayandırılarak örülen acıklı hikâyesinin anlatıldığı eserde köy yaşamının doğal akışı içerisinde Tatar gelenek ve görenekləri ustaca sergilenir. Dramda, kız isteme adetlerinden, düğün dernek törenlerine, Tatar köylüsünün giyim kuşam tarzlarından genç kız ve delikanlılarının birbirlerine duygularını dile getirme göreneklerine kadar birçok yerli kültürel ayrıntıya yer verilmiştir. Geleneksel Tatar yaşamının gerek modern etkiler gerekse siyasî değişiklikler nedeniyle ciddi darbeler aldığı dönemde yazılan ve oldukça popüler olan bu eser, Tatar gelenek ve

göreneklerinin ayakta kalmasında ve sonraki kuşaklara aktarılmasında önemli bir köprü görevi de görmüştür. Bu bağlamda esere konu olan “Galiyabanu” türküsü de bugün hala Tatar kültüründe icra edilmekte ve kuşaktan kuşağa aktarılarak yaşatılmaktadır.

KAYNAKÇA

- 📖 Galiullin, T., Yarullina, R. “Tatar Türkleri Edebiyatı.” *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*. Cilt IX. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2007.
- 📖 Gümüş, İbrahim. “Bir Türkünün Bağlama Dayalı Göstergesel Dönüşümü: Mamoş Örneği.” *Turkic Studies* 11. 21 (2016): 167-176.
- 📖 Hobsbawm, Eric ve Terence Ranger. *Geleneğin İcadı*. Çev. Mehmet Murat Şahin. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006.
- 📖 Örnek, Sedat Veyis. *Türk Halkbilimi*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1977.
- 📖 Ибраһимов Г. «Галиябану» хақында берничә сүз. Г.Ибраһимов. Әсәрләр. 5 том. Казан: Татарстан китап нәшрияты, 1978.
- 📖 Фәйзи, М. Пьесалар. Төзүчесе Т.Ш. Гыйләжәв. Казан: Татарстан китап нәшрияты, 2017.
- 📖 Хәмидуллин Л. Кичке шәфәкъ. Казан: Татарстан китап нәшрияты, 2009.
- 📖 Чанышев С. “Мирхәйдәр Фәйзи.” *Казан утлары*. № 1 (1972): 116–122.
- 📖 Әдипләребез. Төзүчелер: Рәис Даутов, Равил Рахмани. Казан: Татарстан китап нәшрияты, 2009. 2 том.
- 📖 Yarullina Yıldırım, R. *Tatar Nesri ve Romantizm Estetiği*. İstanbul: Kesit, 2016.
- 📖 Zariпова Çetin, Çulpan. *Alimcan İbrahimov’un Eserlerinde Tatar, Başkurt ve Kazak Türklerinin Kültürel Değerleri*. Ankara: Bengü, 2016.
- 📖 Zariпова Çetin, Çulpan. *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri*. Ankara: Karadeniz Dergisi, 2009.
- 📖 Zariпова Çetin, Çulpan. “XX. Yüzyıl Kazan Tatar Edebiyatı.” *Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatları El Kitabı*. Ed. O.Söylemez, S. Azap. İstanbul: Kesit, 2018. 569-824.
- 📖 Таһир Гыйләжәв: Мирхәйдәр Фәйзи беренчеләрдән булып татар драматургиясенә музыка алып килә. Web. 10 Ocak 2018.
- 📖 Мирхәйдәр Фәйзи драматургиясе: традицияләр һәм яңачалык. Web. 15 Ocak 2018.